

Hörcher Ferenc

Töprengések a politikáról – világjárvány idején (Egyidejű cédulák, feljegyzések)

Az alábbi szöveg arra vállalkozik, hogy eltöprengjen az utóbbi időszak világ- és európai politikai fejleményein, a világjárvány összefüggésében. Elődjének Edmund Burke híres *Töprengéseit* tartja, amely szintén *real-time* írásmódban született, vagyis a francia forradalom eseményeivel egy időben. Módszertana és stílusa azonban nem Burke-é – a brit szerző terjengős és zavaros prózája helyett célja a kulcskérdések tömör, vázaltszerű tárgyalása, az európai morális reflexiók hagyományában ismert jegyzetírást követve – ahogy azt Epiktétosztól és Marcus Aureliustól Nietzscheig és Wittgensteinig sokan gyakorolták. A szöveg e jegyzetek közül válogat, amelyek három, egymást követő időszakban születtek.

Tartalmilag arról nyújt vázlatot, hogy milyen diskurzus alakult ki a világjárványról a globális (elsősorban európai) politikában. A kulcsszereplőkre fókuszál, de arra is kíváncsi, hogy a hétköznapi polgárok hogyan reagálnak a megrázó eseményekre. Végül az a remény élteti a szöveget, hogy az olvasó megtudhat valamit a politika természetéről, ha a világjárványra adott politikai, intellektuális és gyakorlatias reakciók elemzését olvassa.

1. rész

Az első sokk hatása alatt, 2020. március első felében¹

Az emberiség évezredes történeti tapasztalata, hogy a komolyabb járványok politikai bizonytalansággal járnak: átrajzolhatják a politikai térképet, új irányt szabhatnak egy-egy politikai közösségnek, akár forradalomhoz vagy háborúhoz is vezethetnek. A 20. század második felében elszoktunk ezektől a járványoktól: a II. világháború óta a fertőző betegségek legyőzéséről szólnak a híradások. De mi történik most tulajdonképpen?

Tanáctalan politikusok, polgárok

Ismét járvány, mégpedig alattomos világjárvány dül. A legvalószínűbb magyarázat erre a globalizáció maga, amelynek része a túlnépesedés, az urbanizáció soha nem látott mértéke, valamint életformánk gyökeres átalakulása, beleértve az áru

¹ Az első rész az *Országút* című folyóiratban jelent meg: Horkay Hörcher Ferenc: Politikafilozófia járvány idején. *Országút*, 2020. március 26. Az első és a második rész együtt megjelent a *Hungarian Review* júliusi számában, angol nyelven: Hörcher Ferenc: Political philosophy in a time of pandemic – Part I–II. *Hungarian Review*, 2020. július 13.

és a munkaerő világméretű mozgását, illetve a turizmus példátlan elterjedését. A globalizáció költség-haszon elemzéséből mintha ez a szempont kimaradt volna, vagy ha bele is számították, nem kellő súllyal tették, vagy kényelmesen megfedkeztek róla, esetleg azt hitték, a költség másra, esetleg más korra áterhelhető. Most ennek a hanyagságnak az árát fizeti meg a világ. A kérdés az, hogy az így, kemény áron szerzett belátás képes-e megállítani a folyamatot, vagy a gazdasági és pénzügyi pálya világméretű módosításához ez is kevésnek bizonyul majd.

Mindenesetre most, a vész kitörése pillanatában szinte tapintható a politikai tanácstalanság a világban. S főként a fejlett nyugati világban, ahol a polgárok és a politikai vezetők elszoktak az egzisztenciális kockázatoktól. Pedig nem derült égből villámcsapásként érkezett a baj. Már a madárinfluenza 2010-es évekbeli feltűnésekor tudni lehetett, hogy előbb-utóbb megérkezik egy világjárvány. Csak a felkészülés és felkészítés maradt el. Pedig a hirtelen lecsapó, magyarázhatatlan kór tömegpszichológiai hatását már az AIDS 1980-as évekbeli megjelenésekor tapasztalható pánikhullámból lehetett sejteni. Susan Sontag a betegségről szóló emlékezetes elemzésében, *A betegség mint metaforában* írja, hogy a közösségi félelem milyen kontraproduktív mitológiát épít a tömeges megbetegedésekkel fenyegető nyavalyák köré, s hogy e reakció társadalmi hatásai milyen károsak. Úgy tűnik azonban, hogy a nyugati társadalmakat, így a miénket is, készületlenül érte a lecsapó járvány; a döntéshozók is eltolták maguktól a vésszel való szembenézést mint nehezen kezelhető problémát.

Ami távol van, az nincs is

Sokáig bizonytalan volt, hogy a Kínából érkező híreknek lesz-e ránk nézve is következménye, hogy valóban kialakul-e egy világjárvány. Akkor az átlagos hírolvasó csak úgy gondolt erre a jelenségre, mint ami valahol másokkal történik, s nincs köze az ő hétköznapi életéhez. Ám – miközben Kína és Ázsia általában is elismerésre méltó hatékonysággal tudott korlátot szabni a kór elterjedésének – mára mégis megérkezett hozzánk a vész, és most tanácstalanul állunk e ténnyel szembenézve. A kereszténységtől elforduló világkép, amely a jóléti gazdaságon alapuló Európát (azon belül a mi közösségünket is) ma jellemzi, és száműzte a nyilvános diskurzusból még a halál gondolatát is, nem segít magyarázatot találni a vártalan haláleseteket hozó eseményekre. Márpedig a magyarázatok nélkül maradt emberi közösség maga is kiszámíthatatlanná és ebből kifolyólag nehezen kormányozhatóvá válik.

Székülla és Kharübdisz között

De vannak kiszámítható következményei is a járványnak. A politikai hatalomnak két véglet között kell megtalálni valamifajta legkisebb rosszat. Ha nem lép időben,

s nem fagyasztja le a közösségi életet, a gazdaságot és a társadalom szokásos működését, azzal azt kockáztatja, hogy nem tudja kordában tartani a megbetegedések számát, túlterheli az egészségügyi ellátórendszert, ami a halottak számának radikális növekedését is eredményezheti. Ha viszont időben lép, a gazdasági kockázatokat is vállalva, akkor lépéshátrányba kerülhet a más stratégiát követő versenytársakkal szemben. Rosszabb esetben viszont a teljes gazdaság leállása miatt kialakuló, akár világméretű gazdasági-pénzügyi káosz beláthatatlan politikai, végső esetben akár népegészségügyi következményekkel járhat. E két véglet (életvédelem a gazdaság befagyasztása révén versus gazdaságvédelem az életveszély növelésével) *Szküllája* és *Kharübdiszé* között kell elhajózniuk az európai kormányok vezetőinek is. Ebben a helyzetben győzni nem lehet, csak a károkat mérsékelni. Az élet védelme nyilvánvalóan a legfontosabb, és a rossz döntés életekbe kerülhet. De a helyes utat keresve a klasszikus etikai dilemmák egyikéhez jutunk: hogyan lehet potenciális halottszámokat összehasonlítani, s vajon a demokratikus legitimáció felhatalmazza-e a politikai vezetést arra, hogy két, potenciálisan tömeges elhalálozáshoz vezető megoldás közül válasszon. Persze a politika nem egyszerűen morális döntéshozatal; annál kevesebb is, és több is. Vészhelyzet van, s veszély esetén a politikai vezető nem kerülheti el a döntést. Ám ha sikerülne is a lehetetlen, és átjutna egy-egy közösség a két rossz döntés közötti szoroson, akkor is elképzelhető, hogy a világjárvány kihívása politikai vezetője vagy az adott politikai rezsim egészének bukásához fog vezetni.

A tömegpánik

A cél, amely a politikai hatalmat végül is vezérelni fogja, most is az, hogy a hatalmát megőrizze. Ehhez biztosítani kell a lakosság legalábbis viszonylagos nyugalomát, e nélkül ugyanis a közösség szokásos életmódja felborulhat. Ha az állam nem tud eleget tenni elsődleges kötelességének, a rend és a biztonság felborul. Ilyenkor elszabadulhatnak az indulatok, és a hatalom legitimitása is megkérdőjeleződhet. Az elkeseredés vezérelte tömeges cselekvés, a tömegpánik ritkán racionális, és nehezen befolyásolható. Ezért elsődleges, hogy sikerüljön megóvni a politikai közösségen belül a köznyugalmat és a hatalomba vetett bizalmat. Ha azonban a közegészségügyi helyzet kritikussá válik, ez a bizalom megrendül. Márpedig a lakosság biztonságáról és a közrendről pillanatnyilag senki és semmi más nem tud gondoskodni, csak az állam.

A szükségállapot kritikája

Hogy változatlanul az állami szuverenitás korszakát éljük, ezt pont a szükségállapot Európa-szerte tapasztalt állami elrendelése igazolja. Carl Schmitt emlékeztető meghatározása szerint a „szuverén az, aki a kivételes állapotról

(*Ausnahmezustand*) dönt”.² Ha az állami vezetők hozzák meg ezeket a döntéseket – nyilván tekintetbe véve a járványügy szakvéleményét –, az elég ékes bizonyítéka annak, hogy övék a végső szó joga.

De a hatalom megőrzését biztosító legitimitás ingatag dolog. Sokfelől érheti kihívás. A demokrácia korában leginkább a választók összessége vonhatja meg azt az uralmon levőktől. Ezt pedig akkor teszi, ha úgy érzi, hogy az állam nem ura a helyzetnek. A járvány viszont eleve olyasmi, amit a politika szokásos eszközeivel nem lehet kézben tartani. Az állam a teljesítőképessége határához ér. Ráadásul a polgárok viselkedését is a szokásosnál szorosabban kell a felügyelete alá vonnia (éppen a polgárok egészsége érdekében). Ezért hirdeti ki az állam a kivételes állapotot a járványra való tekintettel: lazít a jog uralmán, hogy képes legyen lépést tartani az eseményekkel, hogy ne csússzon ki a kezei közül a döntés lehetősége, és ezzel megőrizhesse az állam rendjét s (viszonylagos) biztonságát, illetve ezen keresztül a regnáló hatalom is a legitimitását.

Nincs egyedül üdvözítő megoldás

Ám a kivételes állapot kihirdetésének alapját a létező veszélyhelyzet adja. Ennek sem a méretét, sem az irányát nem lehet pontosan megállapítani. Ezért nagy a bizonytalanság a lehetséges kimeneteket illetően. Különösképpen igaz ez egy globális csapás esetén, amely majdnem egyszerre sújtja a világ összes államát. Ebben az esetben – főként a tömegtájékoztatási eszközök változatos formái mellett – az államok egymással is versengenek a viszonylagos jó gyakorlatok kimunkálása, illetve a kár-enyhítés terén. Más kérdés, hogy az egyes kormányok nyilván nem egyenlő helyzetből indulnak ebben a versenyben, mivel az adott közösség politikai és gazdasági ereje, politikai kultúrája igen nagy szórást mutat, és ezért a legmegfelelőbb cselekvés sem ugyanaz mindenütt.

Ki lesz a bűnbak?

Ha egy bizonyos ingerküszöböt elér a hibás döntések sora, vagy az emberéletben és egészségben bekövetkezett veszteségek száma és minősége egy kritikus szint fölé emelkedik, esetleg a gazdasági visszaesés a lakosság túl széles körét érinti érzékenyen, illetve az adott politikai közösségben megvan a vágy az önkifejezésre, akkor a következmények akár beláthatatlanok is lehetnek. Persze a népharag számos eltérő módon juthat kifejezésre. A politikában nagyon nem mindegy ugyanis, hogy ki kit nevez ki bűnbaknak. Ha a nép közvetlenül a politikai vezetést teszi felelőssé

² Carl Schmitt: *Politikai teológia*. Budapest, ELTE ÁJK, 1992. 1. Köszönöm Takács Péternek, hogy a fejezet első megjelenésekor elkövetett pontatlanságomra felhívta a figyelmemet.

a kialakult helyzetért, az a járvány csitulásával könnyedén elsodorhatja az uralkodó politikai erőt. De a népharag céltábláját nehéz megjósolni járvány idején. Akár a munkáltatók is az áldozatai lehetnek (ha túlságosan nagy tömegeket bocsátanak el), vagy éppen a bankok (ha korlátozzák a hitelezést, végrehajtást követelnek a növekvő számú csődöt jelentővel szemben). Ha például a tőzsde válik bűnbakká, a pánik áldozatává, azt nehezen tudja a politika orvosolni. Esetleg kiéleződhetnek a társadalmi konfliktusok, akár az előítéletek hatására is. Mindezek a lehetséges scenáriók arra intik a mindenkori hatalmat, hogy járványhelyzetben ne engedje ki a kezéből a gyeplőt, és akár szokatlan lépésekkel is igyekezzék megőrizni a tekintélyét és a politikai mozgásterét.

Összetartás és közös felelősség

Ám az is lehetséges – és volt is már rá példa –, hogy veszélyhelyzetben egy közösségben nem a hatalom és a hatalomnak alávetettek közötti konfliktus válik meghatározóvá. Elképzelhető, hogy az emberbe oltott evolúciós ösztönök és késztetések, netán az ember másodlagos természete, vagyis kultúrája arra vezeti a közösség többségét, hogy megpróbáljon együttesen tenni a károk mérséklése érdekében. Ehhez arra van szükség, hogy e többség minden tagja érezze a rá háruló felelősséget, és képes legyen ennek megfelelően választani és cselekedni. Ne higgyük azonban, hogy ebben az esetben nem kellenek vezetők! Ahogy a háborúban is a tábornok dönt, a hadserege pedig végrehajt, ugyanúgy nélkülözhetetlen – főként szükségállapot idején – egy döntésképes vezető és a keze alá dolgozó elitcsapat, akik képesek a beérkező hírek és tanácsok alapján határozni, és a kialakított stratégiát közvetíteni a közösség tagjai felé.

Nemzetállam, EU, régió, nemzetközi kapcsolatok

A járványra adott válasz elsődleges terepe tehát a nemzetállam. Részben azért, mert vezetői a szuverének, a szónak abban a jelentésében, ahogyan azt Carl Schmitt használta. Részben azért, mert a polgárai választják azt a politikai elitet, amely Európában a hatalmat gyakorolja – tehát őket tudják felelősségre vonni. Részben pedig azért, mert a politikai kultúra is nemzetállami keretek közt él, márpedig az osztársadalmi távolságtartás (*social distancing*) sikere – mint talán a legfontosabb jelenlegi eszköz a vírus terjedésének lassítására – függ egy adott közösség politikai kultúrájától.

Ám ne feledjük el, hogy az európai integráció révén létrejött szupranacionális intézmények (Európai Bizottság, Európai Parlament, Európai Bank) önálló jogkörben is képesek reagálni egy ilyen veszélyhelyzetre. Másfelől pedig az Európán belül történelmi háttérrel rendelkező regionális együttműködések különböző

szintjei is alkalmasak lehetnek válaszlépések kigondolására, eldöntésére és megvalósítására is. Ennek megfelelően vizsgáznak most az Unió szervei, illetve a regionális együttműködés fórumai is. A kihívás legmagasabb szintje a globális együttműködést, a nemzetközi kapcsolatokat érinti. Egy tömeglélektani szempontból feldolgozhatatlan következményeket hozó világjárvány, de akár csak néhány állam összeomlása is megingathatja a világrendet, és akár háborús konfliktusokat is előidézhethet.

A globalizáció üvegplafonja

Végül térjünk vissza nyitott kérdésünkhöz: vajon az a sokk, amelyet nagyjából egyszerre, egymás mellett fog átélni megannyi politikai közösség, eredményezhet-e előrelépést közös dolgaink vonatkozásában? Például képesek leszünk-e eljutni ahhoz a következtetéshez, hogy elértünk a globalizáció üvegplafonjához, s hogy épp a közös globális felelősség jegyében kell visszafordulnunk a helyi közösségeink felé? Persze ez még csak a jövő kérdése; előbb még a láthatatlan, alattomos ellenséggel kell megbirkóznunk. Hogy milyen tapasztalatokkal gazdagodnak főként az ifjú nemzedékek, amelyeknek ez lesz a meghatározó közös generációs tapasztalatuk, egyben kitörési pontjuk is, az ennek a közös küzdelemnek a kimenetelén múlik. Erőpróba ez mindnyájunk számára, amelynek végkimenetét még nem látjuk.

2. rész

Az első hullám után, 2020. június

Seregszemle

Magyarország – és Európa túlnyomó része – a jelek szerint túl van a világjárvány első hullámán. Ami Magyarországot illeti, valamivel több mint 500 halottunk van. Első dolgunk legyen tehát a részvétnyilvánítás, s persze ne csak honfitársaink, s ne csak a koronavírusban elhunytak halála miatt. Minden halott veszteség, minden halottat megillet a gyász. A statisztika tudományában számokkal dolgoznak, trendekkel, nagyságrendekkel. E számok tükrében Magyarország, csakúgy, mint az egész közép-európai térség, jól teljesített. Persze értelmezni is kell a számokat. Ezeket még hosszan fogják elemezni a szakemberek. Ám kétségtelen tény, hogy Magyarországon az első hullámban elmaradt a járvány harmadik, tömeges fertőzéses fázisa, s ennek mindenki örülhet. Annak is, hogy a vészharangok kongatása hangosabbnak bizonyult, mint ami indokolt lett volna. Mindenesetre jobb, mintha fordítva történt volna. A vészjelzést követően kialakuló tömegriadalomnál csak egy rosszabb lett volna, a lecsapó vész nyomán kialakult tömegpánik.

Schäuble, a gondolkodó

Sokan próbáltak az eseményekkel haladni, valós időben gondolkodni a fejleményekről. Ami a legmeglepőbb volt: bár nyilván csak kicsiny töredékét ismerem a nyilvános megszólalásoknak, a számomra legfontosabbnak tűnő gondolatokat egy tekintélyes német politikus, Wolfgang Schäuble fogalmazta meg. Egyik figyelemre méltó gondolata így hangzik: „amikor azt hallom, hogy az élet védelmének minden más szempontot háttérbe kell szorítania, azt kell mondanom: ez az állítás ebben az abszolút megfogalmazásban nem helyes. Az alapvető jogok kölcsönösen korlátozzák egymást. Ha egyáltalán van abszolút érték az alaptörvényünkben, akkor az az ember méltósága. Ez érinthetetlen. De ez sem zárja ki, hogy meg kell halnunk.”³ A kereszténydemokrata politikus, volt német pénzügyminiszter jelenleg a Bundestag elnöke, ezért szavainak politikai súlya is van. De amit felvet, filozófiai jelentőségű kérdés. Először is azt hangoztatja, hogy a járvány idején sem a tudósoknak, hanem a politikusoknak kell döntenie, legalábbis a demokratikus kormányzatokban, hiszen ők bírnak a választóktól nyert felhatalmazással. Másrészt hangsúlyozza, hogy a virológusok által adott tanácsok mellett a politikai vezetőknek figyelembe kell venniük a gazdasági, társadalmi, pszichológiai szempontokat is a döntésük meghozatalakor. Szerinte nyilvánvalóan nem állja meg a helyét az a narratíva, amely alapján először emberéleteket mentünk, utána foglalkozunk a gazdaság kérdéseivel. A gazdaság veszélyeztetése is életeket kockáztat, nem beszélve arról, hogy az egészségügy hétköznapi működését sem szabad akadályozni, mert annak szükségszerűen emberi életekben mérhető következménye lesz. Végül az a felvetése is teljesen jogos, amelyet Alexis de Tocqueville grófnak az amerikai demokráciáról írott könyvére vezet vissza a német politikus: e szerint a válságból való kilábalás mindig hosszadalmasabb és veszélyesebb, mint maga a válság. Ezért szerinte a helyes kivezető út megtalálása szinte művészetszámba megy – főként, mivel az emberi döntések soha nem lehetnek abszolút értelemben tökéletesek.

Johnson, az áldozat

Míg a válságra adott német választ az előzetes óvatosság és túlbiztosítás, de a lehetőség szerinti mielőbbi nyitás jellemezte, a britek mintha pont ellenkező ritmusban mozdultak volna. Érthető okokból, az angolszász gondolkodás szerint „az én házam az én váram”, a magánélet korlátozása ezért meglehetősen körülményes ebben az alkotmányos kultúrában. Főként, ha egy konzervatív kormánynak kellene rászánnia magát ilyesmire. Ráadásul pont egy történelmi átalakulás- és tárgyalássorozat,

³ Robert Birnbaum – Georg Ismar: Schäuble will dem Schutz des Lebens nicht alles unterordnen. *Der Tagesspiegel*, 2020. április 26. Magyar összefoglalója: Sztankóczy András: Jön már az új irány: „Le a virológus-diktatúrával!” *Válasz online*, 2020. május 4.

a brexit kellős közepén kellett (volna) leállítani az országot. Nem csoda, ha a brit miniszterelnök egy ideig vonakodott ettől. Ez a késlekedés kritikusai szerint életbe is kerülhetett – bár mások szerint a lezárások által megnyert életek nehezen bizonyíthatók, s mint írtuk, amit megnyerünk az egyik oldalon, könnyen elveszítjük a másikon, épp a lezárások következményeként. Mindenesetre a vonakodó brit miniszterelnök személyesen is átélte a vírus támadását, egészen az intenzív osztályra kerülésig, ahol lényegében az életéért küzdött ő maga és az egészségügyi személyzet is. Utána egészen más hozzáállással vette vissza a kormányrudat: mintha egy megtört ember került volna vissza a politika csúcsára.

A magyar veszélyhelyzet nemzetközi megítélése

A V4-országok, vagy tágabban meghatározva, Közép-Európa jó teljesítményéről egyszerűen hallgat a nyugati sajtó. Ez érthetetlen, hiszen elvileg teljes jogú uniós tagországokról beszélünk. De ha nem így lenne, akkor is megmagyarázhatatlan lenne, hogy Európa keleti felét a legtöbb összehasonlító diagramról mintha leradírozták volna. Ám ennél is cifrább az európai politikai helyzet: a világjárvány idején összehangolt nemzetközi kritika támadta az Orbán-kormány által választott jogi megoldást a veszélyhelyzet idején alkalmazott kormányzati felhatalmazásra vonatkozóan.

Egy világjárvány politikai kezelése nem egyszerű feladat. A végrehajtó hatalomnak számos olyan döntést kell hoznia, amely parlamenti jóváhagyást igényel, de amelyre nem áll rendelkezésre elegendő idő. Ezért kell áttérni a legtöbb helyen a rendeleti kormányzás valamilyen formájára. Ahhoz, hogy mindez alkotmányos keretek közt mehessen végbe, jó, ha az alkotmány is rendelkezik ezekről a helyzetekről. A magyar alaptörvény részletes listát adott a különleges jogrendet igénylő helyzetekről, s a természeti csapásokra vonatkozó veszélyhelyzet alkotmányos meghatározását alkalmazta a kormány a jelenlegi helyzetre. Ám ahhoz, hogy ne kelljen kéthetente minden meghozott intézkedést újból elfogadtatni, egy külön jogszabályt fogadott el a parlament, az úgynevezett koronavírus-törvényt. Ennek szövege azonban nem adja meg pontosan, hogy meddig érvényes ez a rendelkezés. A magyar kormány kritikusai erőteljes támadást indítottak e megoldás ellen, amely egészen az amerikai elnökjelöltig is elért, s persze az Unió vezetőinek figyelmét is felkeltette. Különösen erőteljes politikai támadást indított az Európai Parlament, amely külön meghallgatást tartott a témáról. Az Európai Bizottság elnökhelyettese, Véra Jourová és szakértői sem találtak semmi jogsértőt a szövegben, s hasonló belátásra jutott a Velencei Bizottság is.

Úgy tűnik tehát, hogy mindez politikai támadás volt. Igaz, hogy a felhatalmazás idején néhány, a járványveszéllyel össze nem kapcsolható döntést is meghozott a kormány, de a jogszabály alapvetően csakugyan a védekezésre szolgált, s a kormány már be is nyújtotta azt a törvényjavaslatát, amellyel véget vet a veszélyhelyzetnek. Igaz, bizonyos intézkedések hatályban maradnak, és a kritikusai azt mondják, hogy továbbra is nyitva hagyja az igencsak hosszadalmas normaszöveg annak a lehetőségét,

hogy a kormány ismét bevezesse a veszélyhelyzetet. Valójában azonban meglehetősen ingatag lábakon áll ez az érvelés: nincsen ugyanis racionális ok, amiért a kényelmes országgyűlési többség mellett a kormány megtartsa ezt a kivételes eljárásrendet, ha nincsen gyakorlati kényszerítő körülmény.

Tévedés volt-e a globális home office?

Magyarország és a magyar kormány már beárazta ezeket a támadásokat. Közép-Európa egy része azért tömörült a visegrádi együttműködésbe, mert tudják, hogy csak egy ilyen összefogástól várhatják az érdekeik európai szintű védelmét. Ezek a politikai feszültségek még a járvány előtti nemzetközi helyzet továbbgyűrűző hatásai, s valószínűleg napirenden maradnak a járvány elmúltával is.

Sokkal érdekesebb az, hogy vajon mi is indokolta azt a globális bezárkózást, amelyet a politikai döntéshozók elrendeltek. Sokak szerint ugyanis nem mutatható ki szignifikáns javulás a lezárások eredményeképp – a trendforduló ettől függetlenül beköszönteni látszik. Mások szerint persze az egészségügyi ellátórendszer védelme és a kiszolgáltatott rizikócsoportok miatt volt szükség az intézkedésre.

De mégis mi okozta a világ nagyjából egységes válaszát a pandémiára: hogy kormányaink utasítására egyöntetűen otthagytuk munkahelyeinket, s visszavonultunk otthonaink, magánlakások, házak, menhelyek intim tereibe. Feltehető, hogy az előrejelzések voltak olyan rémisztőek, hogy az államok vezetői egyszerűen nem vállalták a *business as usual* kockázatát. Különösképpen Olaszországból érkeztek ijesztő híradások: abból az országból, amelyre Európában először csapott le a vész, s amely a jelek szerint különösen nehezen tudott megbirkózni a váratlanul magasra szökött betegszámmal és a sok-sok haldoklóról szóló híradásokkal.

Nyilván nem szükséges hangsúlyozni, hogy egy olyan súlyú válsághelyzetben, mint amilyen egy világjárvány, milyen nagy a felelőssége a médiának. Ám nyilvánvaló, hogy nem pusztán rajtuk múlt, hogy egyfajta pánikreakció lett úrrá a világon. Helyzete válogatja, hol milyen következményei lettek volna, ha nem állítják le a társadalom hétköznapi életét – ám az is elképzelhető, hogy nem nyert annyit a világ a járvány kockázatának csökkentésével, mint amennyit veszít hosszabb távon a leállás révén. Ha ez utóbbi bebizonyosodik, csak akkor mondható ki, hogy tévedés volt a teljes országos leállítás a nyugati világban. Addig csak azt jelenthetjük ki, hogy a világ vezetői egységesen a kevésbé szembeötlő kockázat felé fordultak.

Mi várható gazdaságilag?

A rövid válasz az alcímbe feltett kérdésre az, hogy még nem tudható. Ám érdemes végiggondolni a két-három hónapos leállás gazdasági-társadalmi és ezzel összefüggő tömeglélektani következményeit. Nyilvánvaló, hogy eltérő fejlettségű országok más

és más következményekkel számolhatnak a leállást követően. Nyilvánvaló az is, hogy az egyes társadalmakon belül is más és más lesz a döntés következménye – a szegényebb rétegeket például valószínűleg hamarabb éri el és érzékenyebben károsítja a gazdasági válság. Vagyis ugyanaz a kihívás más és más következményekkel járhat, akár egymással szomszédos országok esetében is, de regionálisan, társadalmi rétegek és kultúrkörök szerint, iparáganként és foglalkozási csoportonként is.

A vírus hatása tekintetében is igen éles különbségeket tapasztalhattunk. Ennek magyarázataként olyan tényezőkre kell gondolnunk, mint amilyen a demográfiai korfa – különös tekintettel az idősök arányára –, a népesség átlottottsága, az egészségügyi ellátórendszer kapacitása és minősége. Ám talán még nagyobb szórás várható a válságkezelésben és a következmények felszámolásában. Az európai államok fejlettsége miatt földrészünkön valószínűleg nem lesznek olyan súlyosak az áldozatok, mint a harmadik világban. Ám a jelek szerint még e viszonylag könnyebb lefutású járvány is igen erőteljesen próbára fogja tenni az Európai Unió szakítószilárdságát – és akkor még nem beszéltünk az esetleges második hullámról. Észak és Dél, Kelet és Nyugat ugyanis ismét szembekerült a világjárvány következményeinek kezelése kapcsán. Még az erőteljesen Európa-párti *Euronews* hírcsatorna is úgy látja, hogy az Európai Unió kudarcot vallott a járvány kezelésében.

Nyugaton a helyzet...

A kontinens vezető erői is bajban vannak: nem látszik még, hogy Németország merre veszi az irányt Merkel kancellár távozása után, Macron elnök Franciaországában pedig szintén széles körben felerősödtek az eurokritikus hangok – a lakosság majd’ 50%-a kiábrándult az Unióból. S akkor még nem beszéltünk arról a kihívásról, amelyet a V4-országok, azon belül is elsősorban Lengyelország és Magyarország intézett a balliberális-föderalista Európa víziójával szemben. Bár lassanként körvonalazódik valamifajta egyezség a mentőcsomagról, egyelőre kétséges, hogy ezzel s más hasonló eszközökkel középtávon képes-e kezelni az Unió azokat a belső feszültségeket, amelyeket csak felerősített a világjárvány nyomán kibontakozó és igencsak súlyosnak ígérkező gazdasági recesszió.

E sorok írásakor még inkább kibogozhatatlannak tűnik az Egyesült Államok politikai helyzete. A jelenleg ismert adatok szerint Amerika szenvedte el a legsúlyosabb emberáldozatot. Ugyancsak vészjósló a felszökött munkanélküliségi rátája is. Ám mindennek az ad igazi jelentőséget, hogy választási évben vagyunk. Ráadásul egy olyan elnök újraválasztása a tét, aki talán soha nem látott mértékben osztja meg az amerikai társadalmat, beleértve a jobboldalt is. A megmagyarázhatatlan rendőri brutalitás eredményeképpen országszerte kiobbant erőszakos tüntetéssorozat pedig arra utal, hogy a baloldal egy része sem akarja a hagyományos politikai eszközökre bízni a győzelmét, hanem az esetből jelképes ügyet formálva próbálják a választók tömegét az utcán maguk mellé állítani, az elnök helyzetét pedig ellehetetleníteni.

Tanulságok

Talán furcsán hat, ha egy világjárvány kapcsán politikai tanulságokat keresünk. Ám a politikáról való gondolkodásnak a valóságból kell kiindulni, s 2020 valóságát globálisan a világjárvány és az emiatt elrendelt, lényegében globális *lockdown* határozta meg. A világgazdaság rövid időre megdermedt, a politika megállt, az emberek kivártak. Több mint 60 napon át. Ami, bátran mondhatjuk, példa nélküli a modern kori történelemben. Ennek a példátlan leállásnak a hatásai ma még beláthatatlanok. De az, hogy egy ilyen lezárás végrehajtható, mégis arra utal, hogy az emberek zöme hallgat a kormányára.

A politikai legitimáció végső letéteményese ma is az állam, még Európában is. Ám a különböző államok politikai vezetői és kormányzati apparátusai igencsak eltérő teljesítményt nyújtanak egy nagyon hasonló kihívással szemben – ami a politikai erények, a jellem, a vezetői alkalmasság (*statesmanship*) jelentőségére hívja fel a figyelmünket. Adódik egy olyan, ideiglenes következtetés is, hogy egy világjárvány tényleges hatásait szinte lehetetlen *real-time* elemzésben felmérni – ezért e gondolatok inkább csak szabad asszociációként érdekesek, a váratlan események nem tehetők azonnal elmélyült reflexió tárgyává. A hirtelen lecsapó globális katasztrófa idején az elméletíró is cselekvésre kényszerül; azt gondolhatnánk, hogy a következtetések levonását későbbre kell hagynia. De mi van, ha a helyes cselekvés megtalálásához is reflexióra van szükség? Lehet, hogy a filozófia még veszélyhelyzetben, cselekvés idején is szükséges és hasznos, még tökéletlen formájában is?

3. rész

A második hullám tornyosulása idején, 2020. szeptember elején

Hol van az a nyár?

Eltelt a nyár. Talán még soha nem volt ilyen rövid, hiszen késve kezdődött, tiltásokkal, s az emberek összekuszált idegrendszere csak lassan engedett fel. Sokáig tartott, mire rájöttünk – fegyverszünet van, pillanatnyi béke. Aztán szép lassan ráért a nép a nyár ízére. A fiatalság is visszanyerte az erejét, és bár a fesztiválokat nem kapta vissza, kiharcolta magának az együttlét örömét. Az Y és a Z generáció tagjai számára a közösségi együttlét már eleve mást jelent, mint az előttük járóknak, ezért eleve bulira hangoltan él – sok szempontból számukra volt a legnehezebb a karanténkorszak. Végül is a nyár a felejtés, a kompenzálás idejévé vált. Az emberek megpróbálták úgy tenni, mintha a vírus tényleg eltűnt volna, vagy mintha soha nem is létezett volna.

Sokan voltak, akik nem maradtak itthon, külföldre vágytak. A tenger közelébe, hogy zavartalanul élvezhessék a nyár örömeit. Nem zavarta őket a politikai vezetés üzenete, a társadalom rosszsallása, elutaztak. S hazahozták a vírust. Nem csak

a fiatalok követték el ezt a hibát, sokan mások is figyelmen kívül hagyták a kockázatot, és külföldön próbáltak kikapcsolódni, a biztonsági intézkedésekre sem ügyelve. Már augusztus elejétől érezkelni lehetett, hogy a gyeplő a lovak között, s augusztus végére, szeptember elejére berobbant a második hullám.

Vajon miért engedte mindezt a politika? Vajon miért viselkedtek ilyen felelőtlenül a magyarok? Valószínűleg tömeglélektani oka van a jelenségnek. A megszorítások idején érezkelhető volt a félelem. Aztán nem következett be a legrosszabb forgatókönyv, s az embereknek valahogy le kellett vezetniük a felgyült feszültséget. Ha a politika ennek nem engedne terepet, akkor félő, hogy a politikai mezőben törhet ki ez a lefojtott energia. Ezért politikailag nagyon is indokolt döntés volt a szelep kiengedése. Ami nemcsak Magyarországon, hanem a legtöbb nyugati országban megtörtént.

Másfelől az is természetes, hogy ha nem igazolódik be egy félelem, utólag az ember alulbecsüli a tényleges veszélyt. Az első hullám nálunk nem volt túl erős – ezért lebecsültük egy kicsit. Csakhogy a vírus a jelek szerint kegyetlenül megtorol minden társadalmi léptékű fellazulást, s amint aktívan felejtetni próbálják, az emberiségre gyakorolt hatása ismét felerősödhet.

Elveszíti-e diszkrét báját Közép-Európa?

Az első hullámmal kapcsolatban sokaknak feltűnt, hogy a közép-európai országok adatai sokkal kedvezőbbek, mint a világ más fertályain mért adatok, beleértve Nyugat-Európát is. Meggyőző magyarázata nem született még e ténynek, sokan a BCG- és egyéb fertőző betegségek elleni kötelező oltásokat sejtik a jelenség mögött. Mások szerint egyszerűen a társas viselkedési minták mások ezen a vidéken, mint máshol. Akármilyen is volt a magyarázat az első hullám idején, a számok most, a második hullám habos első taraján egészen mást mutatnak. A mostani hullám nem különbözteti meg Közép-Európát, sőt. Prága helyzetét már a WHO is aggasztónak nevezte, és Magyarországon is igen meredek görbe írja le az új fertőzöttek napi számemelkedését. Ahogyan Barabási Albert-László hálózatkutató matematikus fogalmazott: „augusztus során felégettük azt az egészségi tőkét, amelyért tavasszal megdolgoztunk.”⁴ Nem véletlen, hogy a V4-országok vezetői összeültek, hogy tanácskozzanak a vírushelyzettel kapcsolatos intézkedések összehangolásáról.

Van-e innét még menekülési útvonal? Nem tudjuk. Annyi bizonyos: most sokkal nagyobb fegyelemre lesz szükség, összehasonlítva a nyári lazasággal. Ráadásul a gazdaság leállását most már nem meri kockáztatni a politikai vezetés. A *home office* üzemmódot ugyan egyes munkáltatók engedélyezhetik, de az egész gazdaságot érintő otthoni munkavégzésre nem számíthatunk. Ez tehát az egyéni

⁴ Barabási Albert-László [@Albert-Laszlo Barabasi]: Július végén, amikor hazaköltöztem Magyarországra, olyan üdítő volt újra normálisan élni... [Idővonal-bejegyzés]. Facebook, 2020. szeptember 8.

fegyelem jelentőségét fogja növelni. Más változókat most figyelmen kívül hagyva az az ország tud hamarabb kilábalni, amelynek polgárai fegyelmezettebben tudják a járványügyi előírásokat betartani. Az az ország tehát, amelynek polgárai egyenként törvénykövetőbbek. Kérdés, hogy Magyarország, és a régió általában, ebben a versenyben milyen eredményt tud felmutatni.

Multikulturalizmus és a város–vidék ellentét

Van itt egy, ezzel a kérdéssel összefüggő kényes alkérdés: vajon a relatíve homogén, de legalábbis homokulturális társadalmak tudnak jobban és gyorsabban reagálni a vírus jelentette kihívásra, vagy a multikulturális társadalmak. Ez utóbbiak általában a fejlett nyugati országokat jellemzik, főként az angolszász világot, de ilyennek számít ma már Franciaország és Németország is, jelentős muszlim és egyéb, nem őslakos népességükkel. Mára kisebb országok is elindultak ebbe az irányba, például Svédország, Hollandia vagy Ausztria. Kérdés persze, hogy a multikulturalitásnak milyen mércéjét alkalmazzuk, hiszen bizonyos fokig minden nagyobb (a milliós létszámot meghaladó) társadalom szükségképpen multikulturális.

Egy további alkérdés a város és a vidék viszonyát érinti: vajon kimutathatók-e szignifikáns különbségek a nyilvánvaló, matematikailag megragadható méretbeli különbségeken túl. A köznapi bölcsesség azt súgja, hogy a nagyvárosi lakosság individualizált életformája másfajta mutatókat eredményezhet, mint ami a kisebb települések összezártabb közösségeit jellemzi. Jelenleg még nem rendelkezünk e tekintetben átfogó adatbázison alapuló kutatásokkal, de bizonyosra vehető, hogy ilyen szempontból kiértékelve a vírus pusztító hatásait, a településfejlesztési stratégiákat befolyásoló következtetésekig juthatunk el. Így feltételezhetőleg egy újabb érvet kapunk amellest, hogy miért élhetőbbek a kisvárosok a nagy metropoliszokkal és megalopoliszokkal szemben.⁵

Nemzedékek háborúja

Ha országok, kultúrák és településtípusok versenyét hozza a járvány második hulláma is, akkor nyilvánvaló, hogy szót kell ejtenünk a nemzedékek között kibontakozó csatáról, háborúról is. Úgy tűnik, hogy míg az első időszakban az idősek ellen fordult a társadalom, a második hullámra ez a tendencia visszafordult, s mára a fiatalok ellen hangolódott a népesség jó része. Az idősebbekkel szembeni fellépés (*ageism*) elsősorban abból fakadt, hogy az idősebb nemzedékek tagjai lassabban értették meg és alkalmazkodtak azokhoz az előírásokhoz, amelyek a vírus terjedését

⁵ A kérdésről lásd Hörcher Ferenc – Körmendy Imre – Tóbiás Krisztián: *A kisváros dicsérete*. Balatonfüred, Tempevölgy, 2020.

hivatottak megakadályozni. Ám valójában az idősebb nemzedék tagjai, akiknek a szervezete gyengébb ellenállásra képes a vírussal szemben, általában sokkal óvatosabbak, mint a fiatalabb nemzedékek, ezért e tekintetben az „ok, boomer”-mentalitás valószínűleg igazságtalan.

Másfelől viszont a társadalom fiatalok ellen fordulása vagy fordítása sem méltányos, és nehezen kezelhető társadalmi konfliktushelyzetet generálhat. A fiatalok ugyanis már eddig is súlyos, mondhatni aránytalan veszteségeket szenvedtek a vírus terjedése miatt, főként az erre reagáló védekezési intézkedések hatására. Tanulási lehetőségeik sérültek először a távoktatás bevezetésével, továbbá első munkahelyhez jutásuk esélyei és karrierlehetőségük is csökkent. S akkor nem beszélünk még a társadalmi életükről – ez utóbbi oly mértékben változott meg a megszorítások hatására, hogy egyes kutatók már Covid-korszakról és Covid-generációról beszélnek.⁶

Ha eleve ilyen mértékben sújtja a fiatal, tizen-huszonéves generációt a vírus, akkor biztosan nem okos politika a fiatalság megeregulázásának vágya. Ehelyett arra kellene törekedni, hogy a politika képes legyen olyan jövőképet festeni, amely értelmes célképzet e generációk tagjai számára, s reálisan megvalósítható. Ehhez pedig nem a lázadó hajlam megeregulázásán keresztül vezet az út, hanem az olyan programok révén, amelyek a pályakezdés és családalapítás szinte leküzdhetetlen akadályainak kezelésére kínálnak megoldási javaslatokat. E szempontból a Magyarországon bevezetett Családi Otthontermelési Kedvezmény (CSOK) mintaadó lehet, gyakorlatias, életre való beállítottsága miatt éppúgy, mint filozófiája révén, amely valóban ablakot nyit a fiatalok számára a saját jövőjükre való rálátás céljával. Nem véletlen, hogy a második hullámmal szembeni kormányzati stratégia kiemelt hőse lesz Novák Katalin, aki családügyi tárca nélküli miniszteri rangba kerül.

A felsőoktatás és a kutatás válsága

S ha már itt tartunk: essen szó arról a válságról, amely a felsőoktatást és a tudományos kutatást érte utol a vírus hatására. Az online oktatás mellett számos érv hozható fel, amelyek közül a legfontosabb a járványügyi kockázat csökkentése. Ám az is kiderült a víruskorszaknak a Nyugatot érintő bő fél éve alatt, hogy ez az oktatási forma önmagában biztosan nem tudja kiváltani a fizikai jelenlétén alapuló hagyományos oktatási formát. Az egyetem ugyanis a középkori szokásoknak megfelelően (de akár a platóni-arisztotelészi akadémiáig visszamenőleg) mester és tanítvány személyes találkozásán és rendszeres együttlétén alapul, ahogy azt már a platóni dialógusok is megmutatták. Vagyis éppen a lényeg vesz el a távoktatásban: a személyes jelenlét

⁶ „Itt bizony egy olyan új generáció formálódik, aminek meghatározó élménye lesz a koronavírus.” Konopás Noémi: Vírusnemzedék – Székely Levente ifjúságkutató a mai fiatalokról. *Mandiner*, 2020. szeptember 2.

varázsa. A mester testi jelenléttel bíró személyként vesz részt az oktatásban, nem pedig csupán egy, a képernyőn feltűnő, hamar eloszló képként. Ugyanígy a tanítványnak is egész lényével kell részt vennie a tanulási folyamatban ahhoz, hogy a nevelés csakugyan elérje azt a lélekformáló hatását, amely a felsőfokú képzés lényege. Ha tehát az egyetem online üzemmódra tér át, azzal egyik meghatározó elemét, a jelenlétet veszíti el. Ugyanolyan különbség ez, mint ami egy színházi előadás vagy egy koncert helyszíni megtekintése, meghallgatása és az online befogadása között érzékelhető. Ég és föld a kettő.

Az online egyetem tehát csökkent értékű képzési forma – ami akkor is igaz, hogy ha vannak az online előadások mellett szóló érvek is. Ezzel az oktatási formával a hallgatókat nyilvánvaló hátrány éri – nem csoda, ha az egyetemi képzésekre való jelentkezésekben sok helyen drámai visszaesés tapasztalható, ami az oktatók állását is veszélyezteti. Nyilvánvaló tehát, hogy a minőségi felsőoktatás védelmére is szükséges politikai figyelmet fordítani – hiszen az kétségbevonhatatlan közérdek, hogy a felsőoktatás a lehető legmagasabb színvonalon tudjon működni.

További vesztese a járványnak a tudományos kutatás. Ez a tevékenység ugyanis szintén sok szempontból igényli a személyes jelenlétet. A tudományos eredmények megvitatásának leginkább bevált, évszázados módszere a kutatók eszmecsereje, a konferencia. Ez pedig ugyanúgy feltételezi a jelenlétet, ahogyan az oktatás. A tudományos tanácskozások leggyümölcsözőbb része sokszor nem az előadótermekben zajlik, hanem a szünetekben és a társas eseményeken (fogadásokon, informális étkezéseken, a büfében-bárban, cigarettaszünetben). A járványhelyzet miatt elhalasztják a nemzetközi és hazai tudományos tanácskozások legtöbbjét, s ez súlyos vérveszteség a tudományos kutatás számára is. Ugyanígy a kutatóutak, vendégprofesszori meghívások sem tudnak megvalósulni. Érdemes lenne társadalmi léptékben végiggondolni, hogyan lehet ezt az iparágat helyzetbe hozni, hogy ne induljon be egy lefelé irányuló spirál itt sem.

De nyilvánvaló, hogy az oktatás és a kutatás helyzete összefügg a járványt kísérő globális és általános gazdasági-pénzügyi válsággal. E területek támogatásának szükségessége is csak a tágabb gazdasági összefüggésrendszerben vizsgálható – ami nyilván egy másik dolgozat témája lehetne. Annyi bizonyosnak tűnik, hogy a gazdasági-pénzügyi válság nem választható el attól a globális politikai átalakulástól, amelyet sokan a globális világrend változásaként emlegetnek.

A Covid-korszak és az átalakuló világrend

A világrend kulcsfogalmát és átalakulásának lehetőségét pár évtizede Samuel Huntington vetette fel nevezetes fő művében, *A civilizációk összeclápa és a világrend átalakulásában*. A könyv Francis Fukuyama optimista forgatókönyvének cáfolataként olvasható. Míg Fukuyama a liberalizmus általános győzelmét regisztrálta a kétpólusú világrend összeomlása után, Huntington szerint az agonisztikus elem

nem vész ki a világpolitikából. Szerinte a konfliktus újabb forrása a kultúra vagy civilizáció lesz: az egymástól gyakran élesen elütő mintákat képviselő világkultúrák közötti rivalizálás elkerülhetetlenül összecsapásokhoz vezet.

Huntington az I. világháború körül kibontakozó válságirodalom beszédmódját újította fel. E hagyomány szkeptikus világszemlélete jellemzi írásait, s hozzájuk hasonlóan prognosztizált összecsapásokat saját korában ő is. Az a fajta széles panoráma, amely ezeket a műveket jellemzi, filozófiailag meglehetősen lapossá és támadhatóvá teszi koncepciójukat, ám a jelek szerint mégis bőven megtalálják lelkes olvasóközönségüket.

Fukuyama és Huntington perspektívájánál is szélesebbre tárja történeti panorámáját Yuval Noah Harari, aki szintén a nem fikciós bestsellerirodalom alkotója. Mára már bestsellerré váltak művei, amelyek az őskortól vezetnek el egészen a jövőig. Az e körbe tartozó szerzők által használt karakteres nyelv hamar leszivároga a nyilvános diskurzusba, és olyan nagy történetek kiindulópontjává válik, amelyek tudományos eszközökkel sem igazolhatók vagy cáfolhatók. A Covid-korszak álhír- (*fake news*) forradalma magával hozta a világmagyarázatok elszabadulását, és a közöttük dúló kegyetlen szabadversenyt is, amely a világrend átalakulásának megannyi vad forgatókönyvét szüli.

E metanarratívák, nagy történetek visszatérő eleme, hogy a nyugati civilizáció vagy kultúra elgyengülőben van, önállító ereje megcsappant. E történetmondók gondolatmenetét folytatva sokan vélik úgy: a világjárvány arra bizonyíték, hogy a Nyugat korábban meglévő technológiai-tudományos előnye is felemésztődött mára. Különben nem fordulhatott volna elő, hogy olyan jelentős társadalmakat is térdre kényszerítsen a vírus, mint az Egyesült Államok vagy Spanyolország. Ezzel szemben alternatív nagyhatalmak felívelését emlegetik, így Kína, Oroszország és India is megjelenik globális trónkövetelőként. A vírus ebben a keretrendszerben egy olyan esély, amely a veszteségek minimalizálása révén versenyelőnyhöz juttathatja az egyik vagy a másik felet, vagy akár egy időre el is döntheti a versenyt.

De a járvány hatására az állami struktúrákat kinőtt, sőt a kulturális-civilizációs határokon is túllépő globális gazdasági és pénzügyi rendszerek stabilitása is meg-ingott. Hiszen ha valamit, akkor épp a globális piacok racionalitását kérdőjelezi meg a vírus megjelenése: ezek a globális hálózatok ugyanis igencsak sérülékenyek. Ha egy ponton hiba keletkezik, az a hálózat többi elemére is azonnal hatással van, a következménye végigfut az egész hálózaton, mint egy dominóeffektus.

A világjárvány hatására felértékelődhet az a gondolkodás, amely a globális hálózatokat helyi hálózatok összekötéseként, és nem azokon átnyúló, önjáró globális rendszerekként képzei el. Ám hogy ez az esetleges szemléletváltás mikor vezethet konkrét cselekvéshez, az kétséges. Egy ilyen bonyolult szerkezet létrejötte sok tényezőtől múlik, és ezért az sem világos, hogy vajon lehetséges-e egyáltalán. Mindenesetre a járvány ráébresztette a világot, hogy a politikai-kulturális sokszínűség (egyfajta szociokulturális biodiverzitás) milyen fontos érdek és érték.

Trump és a vírus csatája

A hírek arról számolnak be, hogy az Egyesült Államok nyugati partvidékén soha nem látott erdőtűzek tombolnak. A lángok elértek Portland városáig is. Itt a természeti katasztrófa összeér a társadalmi kihívással, amelyet az Antifa és a Black Lives Matter (BLM) mozgalmak indítottak el Amerika-szerte, s amelyek megpróbálják az utcára vinni a politikát, ezáltal tematizálni az amúgy is puskaporos hangulatú nyilvános diskurzust az elég nagy jelentőségűnek ígérkező elnökválasztás hajrájában.

2020-ban nehezen értelmezhető, ám valószínűleg elég jelentős események zajlanak Amerikában. A Covidot okozó vírus emberemlékezet óta nem látott pusztítást vitt véghez a népesség körében (a mai napig az USA-nak 6,39 millió betege és 191 ezer halottja van). A túl későn elrendelt lezárások miatt kialakult helyzet súlyos gazdasági válsággal fenyeget – már most 10% felett van a munkanélküliségi mutató. A veszélyt érzékelve a kormányzat soha nem látott közvetlen lakossági támogatási akcióba fogott, s ennek eredményeképpen a lakosság vásárlóerejét sikerült nagyjából szinten tartani. Ám kérdés, hogy mindez elegendő lesz-e a 2009-eshez hasonló vagy akár annál is jelentősebb gazdasági visszaesés megelőzésére.

Közben az emberek az utcán. A BLM és az Antifa együtt olyan befolyást gyakorol a közbeszédre, ami már az ipari szereplőket is utoléri. Az Oscar-díjat odaítélő Akadémia kiadta az új irányelveket: ezek szerint 2024-től kezdve már csak azok a filmek jelölhetők a „legjobb film” kategóriában, amelyek megfelelnek az igen bonyolult megállapított diverzitási követelményeknek, úgy a filmvásznon látható szereplők és sztori, a stáb, a terjesztők és finanszírozók, mint a PR- és marketing-csapat vonatkozásában. Az egyetemi szféra is előre menekül: a Princetoni Egyetem is szigorítani kívánja diverzitási és inkluzivitási követelményeit. A minap ezért az intézmény román származású matematikaprofesszora kemény hangú kritikát fogalmazott meg az egyetem elnökének körlevelére reagálva. Az egyetemi tanár attól tart, hogy e követelmények az egyetem akadémiai kiválósági kritériumával összeegyeztethetetlenek. A láthatóan felháborodott professzor a *Newsweek*-ben megjelent véleménycikkében így fogalmaz: „Azok számára, akik, mint én, kommunista rezsimekben nevelkedtek, mindez fájó emlékeket ébreszt az indoktrinációra és a kényszerátnevelésre vonatkozóan, s arra figyelmeztet, hogy mindez nem ígér mást, mint széles körben érvényesülő hipokrita viselkedést és az elnyomásnak engedő konformitást.”⁷

Ma még nehezen megjósolható, hogy a Twitteren és más médiumokban széles körben megosztott erőszakos utcai jelenetek milyen hatással lesznek az Egyesült Államok választóira. Jelenleg a demokrata jelölt, Joe Biden vezet a közvéleménykutatásokban, de hasonló hátrányban volt a később megválasztott

⁷ Sergiu Klainerman: Princeton's president is wrong. The university is not systemically racist. *Newsweek*, 2020. szeptember 9.

elnök négy évvel ezelőtt is. Trump szavazóinak egy része ugyanis rejtőzködik, nem meri bevallani preferenciáját.

Másfelől Trump híresen erős kampánypolitikus, míg Biden sokkal erőtlenebb a képernyőn vagy a választási gyűléseken. Akárhogy is, a választásra biztosan hatással lesz az a helyzet, amelyet a járvány idézett elő az országban. Vagy így, vagy úgy. A politika ki van szolgáltatva az esetlegességeknek.

De ki fogja követni Merkelt?

Nem csak Amerika van bajban: Európa közeljövőjét sem látjuk tisztán. Sőt, az európai politikai arénában meghatározó szerepet játszó Németországról sem tudjuk, hogy milyen irányba fordul decemberben, amikor megválasztják Angela Merkel kancellár utódját. Ennek pedig igencsak nagy a jelentősége a kontinens jövőjét illetően is: aki a német kancellári székbe kerül, jó eséllyel döntő módon tudja meghatározni Európa jövőjét. (Ezt a helyzetet azért a két világháború árnyékában a történelem keserű iróniájának nevezhetjük.) Merkel igencsak sikeres politikus volt, de nem az újat teremtő, inkább a mindent túlélő fajtából. Igaz, neki köszönhetjük, hogy pillanatnyilag azért nincs nagyobb felfordulás Európában. Ám soha nem rendelkezett jövőképpel, inkább a válságmenedzselésben jeleskedett. E stratégiája bejött: ma már ő Európa legrégebb óta hatalmon levő választott tisztségviselője, egyben a világ legbefolyásosabb női vezetője. De a menekülthullám idején, 2015-ben hozott döntésének következményeit mind a mai napig nem tudták kezelni sem Németországban, sem Európában. Márpedig az nyilvánvaló, hogy Európának hatékony és közösen elfogadott menekültstratégiára van szüksége, ha a történelmi léptékű nyomásra megfelelő reakciót kíván adni.

A jelenlegi világpolitikai helyzetben minimális az esélye annak, hogy Európa vezetői bármilyen stratégiai kérdésben meg tudnának egyezni. Már a világjárvány kirobbanása előtt éles identitáspolitikai küzdelem zajlott Európában, először a migráció kérdésében, amit a legutóbbi EP-választások idején a klímakérdés baloldali átpolitizálása követett. Mind a két kérdés olyan horderejű, hogy a velük kapcsolatos európai politikában a feleknek igenis meg kellene egyezniük. Ehelyett mindkettőben olyan egymásnak feszülés alakult ki, amelyből nem látszik jó kiút.

Migráció, klíma, vírus: a kiszámíthatatlan, de elgondolható jövő

A Covid-19-járvány életünket most meghatározó korszakának is vége lesz egyszer. Ám egyáltalán nem mindegy, mikor és milyen áldozatok árán. Az emberi tapasztalatok ugyanis lecsapódnak a viselkedés- és gondolkodásmódunkban is. Ennyiben igaz, hogy a járvány után már minden egy kicsit más lesz. Az embereknek fel kell dolgozniuk ezt a tapasztalatot, a tanulságait le kell vonniuk.

De a nagypolitika szempontjából is súlyos leckét jelent mindez. A nyugati politikai elittel kapcsolatos kiábrándulás alapja lehet, hogy egy ilyen életveszélyes kórt nem képes megállítani sem a magát mindentudónak kikiáltó természet-tudomány, sem a magát tévedhetetlennek tartó politikai *mainstream*. Ami pedig a gazdasági-pénzügyi világhelyzetet illeti, ahogy minden válságnak, ennek is lesznek haszonélvezői és vesztesei is.

Am kérdés, hogy a nyugati civilizáció képes-e megfékezni saját, egyre szembe-ötlőbb hübriszt, s a léptékvesztett globalizációból visszalépni egy olyan mértéktartó, arisztoteliánus irányultságú politikaformálás irányába, amely hosszabb távon is fenntartható. Ehhez arra lenne szükség, hogy – miként az I. világháborút követő válságnak megszületett a maga bölceleti irodalma (Oswald Spengler, Arnold Joseph Toynbee és mások írásaiban), vagy ahogy az 1970-es évek olajválságára is reagált a bölcelet (lásd a Leopold Kohr nézeteit népszerűsítő Ernst Friedrich Schumacher *A kicsi szép* című művét) – korszakunkkal kapcsolatban is szülessen meg az a politikai filozófiai irodalom, amely a kortársak önreflexióját segítheti, s egymással versengő jövőképek kidolgozásának is alapja lehet.

Felhasznált irodalom

- Barabási Albert-László [@Albert-Laszlo Barabasi]: Július végén, amikor hazaköltöztem Magyarországra, olyan üdítő volt újra normálisan élni... [Idővonal-bejegyzés]. *Facebook*, 2020. szeptember 8. Online: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10164024229080612&set=a.10150450744610612&type=3>
- Birnbaum, Robert – Georg Ismar: Schäuble will dem Schutz des Lebens nicht alles unterordnen. *Der Tagesspiegel*, 2020. április 26. Online: <https://www.tagesspiegel.de/politik/bundestagspraesident-zur-corona-krise-schaeuble-will-dem-schutz-des-lebens-nicht-alles-unterordnen/25770466.html>
- Horkay Hörcher Ferenc: Politikafilozófia járvány idején. *Országút*, 2020. március 26. Online: https://orszagut.com/nyomtatott_cikk/politikafilozofia-jarvany-idejen
- Hörcher Ferenc: Political philosophy in a time of pandemic – Part I–II. *Hungarian Review*, 2020. július 13. Online: http://hungarianreview.com/article/20200713_political_philosophy_in_a_time_of_pandemic_part_i_ii
- Hörcher Ferenc – Körmendy Imre – Tóbiás Krisztián: *A kisváros dicsérete*. Balatonfüred, Tempevölgy, 2020.
- Klainerman, Sergiu: Princeton's president is wrong. The university is not systemically racist. *Newsweek*, 2020. szeptember 9. Online: <https://www.newsweek.com/princetons-president-wrong-university-not-systemically-racist-opinion-1530480>
- Konopás Noémi: Vírusnemzedék – Székely Levente ifjúságkutató a mai fiatalokról. *Mandiner*, 2020. szeptember 2. Online: https://mandiner.hu/cikk/20200902_virusnemzedek_ifjusagkutatas_szekely_levente
- Schmitt, Carl: *Politikai teológia*. Budapest, ELTE ÁJK, 1992.
- Sztankóczy András: Jön már az új irány: „Le a virológus-diktatúrával!” *Válasz online*, 2020. május 4. Online: <https://www.valaszonline.hu/2020/05/04/schauble-laschet-jarvany-korlatozas-vita>